

УДК 347.06 (477)

**ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ ІНТЕРПРЕТИВІЗМУ:
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ПРАВОВОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ**

Гайдунін Олександр Олександрович,
кандидат філософських наук, кандидат
юридичних наук, доцент, старший науковий
співробітник відділу методології
приватноправових досліджень Науково-
дослідний інститут приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України (м. Київ)

Теорія правового інтерпретивізму є одним із сучасних інноваційних досліджень у галузі права. Юридичний інтерпретивізм пропонує філософське пояснення того, як практика тлумачення змінює певні юридичні значення та зміст правових норм. Його головне твердження полягає в тому, що спосіб впливу практики тлумачення на право визначається певними принципами, які пояснюють чому практика повинна відігравати таку роль. Теорію юридичного інтерпретивізму заснували Еміліо Бетті та Гельмут Коїнг. Однак інтерпретивізм переважно асоціюється з Рональдом Дворкіним, який сформулював свою позицію в ряді публікацій, які які викликали бурхливі дебати в наукових колах. Адже теорія інтерпретивізму трактує інтерпретацію як загальноприйнятту моральну гіпотезу про нормативну актуальність суддівської практики. Як основна гіпотеза вона не захищена від сумнівів і тому підлягатиме критичному дослідженню.

Ключові тлумачення права, юридичний інтерпретивізм,
слова: філософія права, європейська правова герменевтика,
теорія цивільного права.

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена тим, що в сучасному правовому дискурсі західних країн загострюється ідейне змагання двох постмодерністських науково-правових учень. Одне з них отримало назву *європейської правової герменевтики* або *юридичного інтерпретивізму (legal interpretivism)*, розробниками якого були Еміліо Бетті (Emilio Betti), Гельмут Коїнг (Helmut Coing), Рональд Дворкін (Ronald Dworkin), продовжує працювати у цій сфері Ентоні Гіденс (Anthony Giddens, Baron Giddens). Європейській правовій герменевтиці протистоїть інший, американський за походженням, конкуруючий напрям постмодерністських досліджень – *економічного аналізу права (law and economics* або *economic analysis of law)*, засади якого заклали праці британського економіста Лайонела Чарлза Роббінса (Lionel Charles Robbins), Гері Стенлі Беккера (Gary Becker), Рональда Гарі Коуза (Ronald Harry Coase), Дугласа Сесіла Норта (Douglass Cecil North), Олівера Вільямсона (Oliver E. Williamson) та

Еліно́р Остро́м (Elinor Ostrom). Якщо другий підхід оцінюється як «економічна експансія» у сферу правознавства, то перший – юридичний інтерпретивізм – кваліфікується як екстремально «просуддівський». Вітчизняній юриспруденції для усвідомлення свого місця в цій дискусії необхідно розібратися з тим, на яких ідейних позиціях знаходиться кожен з цих підходів. У цій статті пропонується з'ясувати сутність юридичного інтерпретивізму, з огляду на активізацію євроінтеграційних процесів у зв'язку з укладенням та реалізацією Угоди про асоціацію ЄС – Україна.

Окрім праць зазначених засновників інтерпретивізму аналізуються праці таких сучасних західних дослідників як Ахарон Барак (Aharon Barak, Герберт Ліонель (Herbert Lionel), Адольф Харт (Adolphus Hart), Григорі Лейх (Gregory Leyh), Єжи Стельмах (Jerzy Stelmach), Адріан Вермеул (Adrian Vermeule). Узагальненню також піддаються роботи вітчизняних правників у галузі правової герменевтики, серед яких виокремлюються публікації таких дослідників, як: А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Д. О. Бочаров, Ю. Л. Власов, А. В. Гіжа, Т. В. Дружиніна-Сендецька, Т. І. Дудаш, С. М. Квіт, А. А. Козловський, О. О. Мережко, П. М. Рабінович, С. П. Рабінович, Н. І. Сатохіна, А. І. Чулінда.

ЗАГАЛЬНІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНТЕРПРЕТИВІЗМУ

Логічно, що європейська правова герменевтика базується на засадах філософської герменевтики. Одним з перших помітив призначення герменевтики як інтегруючого, світоглядного базису для процесу тлумачення права філософ Вільгельм Дільтей (Wilhelm Dilthey; 1833–1911). Зокрема він вважав, що «головне завдання ... полягає в наступному: герменевтика зобов'язана теоретично обґрунтовувати загальність інтерпретації, на чому ґрунтується вся потреба історії, перед обличчям постійних набігів романтичного свавілля і скептичної суб'єктивності на сферу історії» [1, 253–254].

Однак співвідношення між загальною філософською та правовою герменевтиками незвичайне: якщо в інших галузях знання певна наука і практика виростають з відповідної філософії, то правова інтерпретація, навпаки, спричинила появу герменевтичної філософії. Німецький філософ Ганс-Ґеорг Гадамер (Hans-Georg Gadamer) (1900–2002) так обґрунтовує цей цікавий факт: «Ми знаходимо тут шукану модель відносин між минулим і нинішнім. Суддя, який пристосовує закон, що надійшов до нього з минулого, до потреб сьогодення, намагається, безумовно, розв'язати деяке практичне завдання. Однак це зовсім не означає, що він його свавільно перетлумачує. І в даному випадку зрозуміти та розтлумачити – означає пізнати та визнати діючий смисл закону. Суддя намагається тут відповідати «правовій думці» закону, опосередковуючи його сучасністю. Зрозуміло, йдеться при цьому про юридичне опосередковування» [2, 387]. Саме тому, на переконання Г.-Ґ. Гадамера, будь-який інтерпретатор має слідувати досвіду судді, який, на його думку,

розшукує не задум законодавця, а його новий, конкретизований до ситуації смисл, що формується як «продуктивне розширення закону» (*Rechtsergänzung*) [2, 389].

У сучасну епоху спостерігається зворотний зв'язок між філософією постмодернізму та правовою герменевтикою. На думку І. А. Чеснова, постмодерністська філософія привносить до теорії права такі нові ознаки, до яких належать «деконструкція як критика метафізичного розуму, релятивізм як принцип світосприйняття як у науковому пізнанні, так і в практичній сфері, а також нове віртуальне конструктивістське уявлення про соціальну реальність» [3, 9]. Щоправда, саме дві перші характеристики (деконструкція авторитетів та критеріальний релятивізм мислення) успадковані від модернізму і лише остання (креативний конструктивізм) є, власне, постмодерністською [4, 431].

ЗАСНОВКИ ВЧЕННЯ ПРАВОВОГО ІНТЕРПРЕТИВІЗМУ

Засновником європейської правової герменевтики заслужено вважається німецький теоретик права, романіст та цивіліст Гельмут Коінг (Helmut Coing; 1912–2000), праці якого заклали ідейні основи сучасного інтерпретивізму [5; 6; 7].

Оцінюючи оригінальний внесок Г. Коінга, важливо підкреслити, що він не лише повернув у лоно філософської теорії інтерпретації традиційну для німецької класичної філософії настанову на з'ясування найістотнішого зв'язку моральності і права, а й довів, що таку морально-правову єдність можливо з'ясувати лише як культурний феномен, користуючись відповідним методом, який може бути визначений як соціокультурний. Окрім традиційних характеристик права, німецький вчений виділяє те, що воно має бути заснованим на людських рішеннях, у чому беруть участь не лише раціональні міркування, а й природні інстинкти [8, 501].

Г. Коінг актуалізував психологічний аспект інтерпретації, тому сутність його філософсько-правової системи складає ідея *ціннісно-орієнтованої юриспруденції* (*wertorientierten Jurisprudenz*).

Другим співзасновником вчення інтерпретивізму є італійський академічний юрист та філософ права Еміліо Бетті (італ. Emilio Betti; 1890–1968), на формування вчення якого істотно вплинули такі філософи як Ф. В. фон Гумбольдт, Ф. Шлейермахер та В. Дільтей, а також Г.-Г. Гадамер, якого італійський вчений постійно критикував.

Свою базову працю «Загальна теорія інтерпретації» (*Teoria generale della interpretazione*), Еміліо Бетті написав у 1955 році [9] і водночас заснував у Римі та Камеріно Інститут теорії інтерпретації.

Суть його вчення складає ідея «зустрічі» в процесі тлумачення двох рівноправних індивідуальностей, автора тексту та його інтерпретатора. Ядром тлумачення Е. Бетті визначає «значеннево-змістовну» або «репрезентативну» форму (італ. *forma rappresentativa*) мислення, яке поєднує два полюси ментальної взаємодії – суб'єктивність автора і суб'єктивність інтерпретатора.

Для конкретизації такої взаємодії Бетті сформулював чотири критерії або *фундаментальні канони (canoni fondamentali)*.

1. *l'autonomia ermeneutica dell'oggetto*, або «канон автономії об'єкта інтерпретації». Він установлює необхідність визнання онтологічної незалежності об'єкта від інтерпретатора. Тому інтерпретатор повинен «виключити можливі впливи власних забобонів, думок, ідеологічних уподобань, які можуть перевернути коректність інтерпретації» [10, 87]. Мається на увазі, що абсолютної заборони суб'єктивних смислів не існує, але заявляється про неприпустимість свавільних суб'єктивних підходів до з'ясування об'єкта, що не відповідають його сутності та призначенню.

2. *la totalità* – «тотальність» або «канон герменевтичної цілісності». Такий критерій вказує на необхідність урахування взаємної зв'язаності загального смислу об'єкта і його складових. Саме тому в процесі тлумачення необхідно передбачати «взаємне висвітлення частин і цілого» (*la reciproca illuminazione delle parti e della totalità*).

3. *l'attualità dell'intendere* – «канон актуальності розуміння», який вказує на істотну роль у процесі тлумачення суб'єктивної значущості об'єкта для інтерпретатора. Цей критерій також застерігає проти того, щоб виявлення індивідуального герменевтичного інтересу (*interesse ermeneutico*) призводило до перевернутої та анахронічної перспективи (*prospettiva distorta e anacronistica*). Цей канон вимагає від інтерпретатора обов'язкового перенесення у сферу власних інтересів авторського задуму, для чого необхідно «пройти в зворотному русі шлях творчості, повторно конструювати його зсередини ... у власну життєву актуальність» [11, 40].

4. *l'adeguazione dell'intendere* – «адаптація розуміння» або «канон герменевтичного консонансу», який орієнтує інтерпретатора не на букву тексту, а на його дух. Для цього необхідне досягти «широти горизонту інтерпретатора, яка породжує родинний, конгеніальний з об'єктом інтерпретації стан духу» [9, 318]. Отже, цей канон передбачає емпатичну процедуру транспозиції (перенесення), націлену на досягнення конгеніальності суб'єктивних смислів.

СУЧАСНА ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО ІНТЕРПРЕТИВІЗМУ

На зламі тисячоліть вчення інтерпретивізму завершило своє становлення і головним його творцем у цей період є відомий американський юрист і вчений Рональд Дворкін (Ronald Dworkin; 1931–2013), який написав значну кількість праць у цій галузі, які вже стали класичними [12; 13] і нині самі обираються у якості окремого предмета дослідження [14; 15; 16]. Головними працями Р. Дворкіна вважаються «Серйозний погляд на права» (1978) [17] та «Імперія права» (1986) [18].

Сам автор так розтлумачив «імперію права»: «Суди є столицями імперії права, і судді – її князі, але не її провидці й пророки. Ролі останніх належать філософам, якщо вони забажають розробити ... більш чисту форму права в межах і поза межами того права, яке ми маємо» [18, 407]. Проте «імперія права визначена позицією (*attitude*), а

не територією, або владою, або процесом. Це інтерпретуюча, саморефлексивна позиція, адресована політиці в сенсі послання (*in the broadcast sense*) [18, 413]. Отже Р. Дворкін визначає право як «інтерпретуюче поняття» (*interpretive concept*) [18, 87], сутність якого він розкриває за допомогою морально-правового поняття *право як порядність (law as integrity)*, яке він інтерпретує наступним чином: «Судовий принцип порядності навчає суддів ідентичному з іншими розумінню юридичних прав і обов'язків, наскільки це можливо за умови, що всі ці розуміння створені єдиним автором – спільнотою, що уособлює вияви послідовної концепції справедливості та чесності» (*a coherent conception of justice and fairness*) [18, 225].

Американський засновник інтерпретивізму був переконаний в тому, що свобода суддівського розсуду в процесі інтерпретації жодним чином не веде до непередбачуваності судових рішень, тому що судді-інтерпретатори як адепти певної морально-правової традиції однаково розуміють принцип справедливості. Виходячи з цього Р. Дворкін сформулював найважливішу дефініцію своєї теорії: «Якщо спільнота взагалі використовує інтерпретуючі поняття, то поняття самої інтерпретації буде одним із них: теорія інтерпретації – інтерпретація практики більш високого порядку через використання інтерпретуючих понять (*a theory of interpretation is an interpretation of the higher-order practice of using interpretive concepts*)» [18, 49].

Отже, сутність цього підходу полягає в тому, що сучасний правовий інтерпретивізм налаштований на дослідження конкретних юридичних ситуацій, але вчення не визнає суттєвими будь-які «неюридичні» елементи таких ситуацій. Саме тому інтерпретивізм визнає провідну роль суддівської та арбітражної дискреції в процесі правореалізації.

Вихід на ситуативні аспекти тлумачення та реалізації *Вищої Справедливості (Maxima Iustitia)* дозволяє дійти висновку про особливий інтегруючий вплив інтерпретивізму на поєднання методології юридичного позитивізму та природного права. Таким чином, сучасний інтерпретивізм репрезентується як «третій варіант» розв'язання основного питання філософії права (*a third way between natural law and legal positivism*).

Філософсько-правове вчення інтерпретивізму здійснило значний вплив на розвиток юридичної герменевтики. Про це досить переконливо свідчить факт створення в 1992 р. *Асоціації заради об'єктивної герменевтики* (англ. *Association for Objective Hermeneutics*; нім. *Arbeitsgemeinschaft objektive Hermeneutik*, AGOH), яка заснована у Франкфурті-на-Майні. Про це також говорить заснування нового напряму наукових досліджень, який отримав назву *об'єктивної герменевтики* (англ. *objective hermeneutics*; нім. *objektive Hermeneutik*). Прибічники цього напрямку бачать своє головне завдання в підвищенні методологічного рівня інтерпретації соціологічних даних за допомогою методів філософської герменевтики [19].

ВИСНОВКИ

1. Підсумки аналізу філософсько-правових засад процесу інтерпретації свідчать про те, що системно-методологічну основу юридичного інтерпретивізму утворюють філософська герменевтика, філософія постмодернізму, вчення Г. Коінга, Е. Бетті, Р. Дворкіна.

2. Огляд періодичних видань підтверджує, що герменевтична проблематика правового інтерпретивізму займає провідне місце у предметній сфері сучасної західної юриспруденції. Ця проблематика поступово стає поширеною і в вітчизняному правовому дискурсі, що свідчить про перспективність наукових пошуків у цьому напрямку.

3. Важливо враховувати, що вітчизняна традиція теорії держави і права переважно ґрунтується на зовсім інших філософських засадах, а стосовно правового інтерпретивізму Р. Дворкіна взагалі займає переважно критичну позицію. Тому розробка теоретико-методологічних засад інтерпретації права має здійснюватися в межах іншої теорії, яка має бути послідовно цивілістичною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дильтей В. Собрание сочинений в 6 тт. Под ред. А. В. Михайлова и Н.С. Плотникова. Т. 4: Герменевтика и теория литературы. Пер. с нем. под ред. В.В. Бибихина и Н.С. Плотникова. Москва: Дом интеллектуальной книги, 2001. 531 с.

2. Гадамер, Г.-Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики: Пер. с нем. Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. Москва: Прогресс, 1988. 704 с.

3. Честнов, И. Л. Постклассическая теория права: [монография]. Акад. Генер. прокуратуры Рос. Федерации, С. -Петербург. юрид. ин-т (фил.) Акад. Генер. прокуратуры Рос. Федерации. Санкт-Петербург: Алеф-Пресс, 2012. 640 с.

4. Гайдунін О. О. Інститут інтерпретації (ius interpretatio = law of interpretation): методологічні засади цивілістичної теорії: монографія: у 2 т. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. Т. 1. 453 с.

5. Coing, H. Die juristischen Auslegungsmethoden und die Lehren der allgemeinen Hermeneutik. Gesammelte Aufsätze zu Rechtsgeschichte, Rechtsphilosophie und Zivilrecht, 1947–1975. Helmut Coing, Herausgegeben von Dieter Simon. Bd. 1. Klostermann, 1982. X, 318 s.

6. Coing, H. Grundzüge der Rechtsphilosophie.von Helmut Coing. 5. Aufl. - Berlin [u.a.]: de Gruyter, 1993. XII, 317 s.

7. Coing, H. Juristische Methodenlehre.von Helmut Coing. Berlin/Boston: De Gruyter, 2017, Die Seiten 7–62 sind eine Sonderausgabe des VI. Kapitels aus "Grundzüge der Rechtsphilosophie", 2. Auflage, 1969. Reprint 2017. 73 s.

8. Говард Беккер, Алвин Босков. Современная социологическая теория в ее преимуществах и изменении. Москва: Издательство иностранной литературы, 1961. 892 с.

9. Betti, E. *Teoria generale della interpretazione = Allgemeine Auslegungslehre als Methodik der Geisteswissenschaften*. Milano : A. Giuffrè, 1990. 2 vol. XXV–1113 pp.
10. Россиус Ю. Г. О теории интерпретации Э. Бетти. История философии. 2012. №17. С. 83–89.
11. Бетти Э. Герменевтика как общая методология наук о духе. Пер. с нем.: Е. В. Борисов. Москва: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2011. 144 с.
12. Дворкин, Р. О правах всерьез. Пер. с англ.; ред. Л. Б. Макеева. Москва: РОССПЕН, 2005. 392 с.;
13. Дворкін Р. Цілість права. *Філософія права*. за ред. Дж. Фейнберга та Дж. Коулмена. Київ: Основи, 2007. С. 183–205.
14. Коваленко Г. В. Філософсько-правова концепція «імперії права» Роналда Дворкіна. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. № 9, 2011. С. 188–194/
15. Удовіка Л. Г. Інтегральна програма тлумачення права Р. Дворкіна. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 22-30.
16. Титов В. Д. Роналд Дворкін про інтерпретацію нечітких виражень у праві. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2003. № 1 (32). С. 84–92.
17. Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977. P. XV. 293 p.
18. Dworkin R. *Law's Empire*. Cambridge, Massachusetts. London, England: The Belknap Press of Harvard university Press, 1986. XIV, 471 p.
19. Structures of meaning and objective Hermeneutics. Ulrich Oevermann, Tilman Allert, Elisabeth Konau, Jürgen Krambeck. *Modern German sociology, European Perspectives: a Series in Social Thought and Cultural Criticism /edited by Volker Meja, Dieter Misgeld, and Nico Stehr*. New York: Columbia University Press, 1987. P. 436–447.

**LEGAL CONCEPT OF INTERPRETIVISM: PROSPECTS FOR
THE DEVELOPMENT OF EUROPEAN LEGAL
HERMENEUTICS**

Gaydulin O. O., Candidate of Philosophical Sciences,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
(Docent), Senior Researcher of Department of Methodology of
Private Law Research of the Academician F. H. Burchak
Scientific Research Institute of Private Law and
Entrepreneurship of NALS of Ukraine (Kyiv)

Keywords: interpretation of law, legal interpretivism, philosophe of law, European legal hermeneutics, civil law theory.

The Legal Interpretivism theory is one of modern innovation research in the field of legal studies. This theory created a great controversy in juristic public in the late 1980s. Legal Interpretivism offers a philosophical explanation of how the practice of interpretation changes certain legal meanings and the content of legal norms. His main assertion is that the way interpretation practice influences the law is determined by certain principles that explain why practice should play such a role. The theory of Legal Interpretivism was founded by Emilio Betti and Helmut Coing. However, interpretivism is famously associated with Ronald Dworkin, who developed the position in a number of publications which have stimulated a great deal of debate. A sophisticated variant of this view built around the notion of “integrity” which, according to Dworkin's works, is a distinct legal virtue that forms the foundation of law. After all, the theory of Interpretivism interprets interpretation as a generally accepted moral hypothesis about the normative relevance of judicial practice. As a basic hypothesis, it is not protected from doubt, but is subject to critical examination. But the fact rejection of main interpretivism ideas by the theory of law and state must also be considered. And that's why interpretivism should be developed under the civil law theory.